

TÖRTÉNELEM, POLITIKAI PROPAGANDA, HELYI ESEMÉNYEK A KÉPES LEVELEZŐLAPOKON

PETERCSÁK TIVADAR

A ma széles körben elterjedt képes levelezőlap üzenetközvetítő funkciója mellett alapvető tényező az illusztráció. Ez sokszor szavak nélkül is üzenetet hordoz, vallomás feladójának érzéseiről, hangulatáról. A modern képeslap története akkor kezdődik, amikor az emberek számára az üzenetben a kép legalább olyan fontos lesz, mint a szöveg, illetve amikor az ábrázolást sokszorosítani kezdték. A nyomdai eljárásokkal készült és a postán tömegméretekben forgalmazott illusztrált levelezőlapok az 1870-es években jelentek meg Európában.¹

A XIX–XX. század fordulóján és századunk elején a képeslap még képes hírközlőként is szerepelt. Az élelmes kiadók szinte minden országos és helyi jelentőségű eseményt és személyt megörökítettek, és azokat a leggyorsabban megjelentették. A tömegkommunikációs eszközök fejlődésével és a képes folyóiratok elterjedésével a levelezőlapnak ez a szerepe megszűnt. Különösen a régi képeslapok sajátosan tükrözik egy letűnt korszak atmoszféráját. Egy kor jellemzőit, politikai és ideológiai tartalmát, életérzéseit sokszor az ún. magas művészeteknél pontosabban fejezik ki az olyan periférikus művészetek, amelyek közé a képes levelezőlap is tartozik. Az elmúlt száz esztendő időként naiv és giccses, az életet szivárványszínből feltűntető vagy túlbuzgó propagandisztikus levelezőlapjai komoly segítséget nyújtanak a kor árnyaltabb megismeréséhez.

A tanulmány a szerencsi Zempléni Múzeum nagy kultúrtörténeti értékű kollekcijára alapozva mutatja be, hogy a képes levelezőlapokon hogyan jelennek meg a múlt és a mindenkori jelen eseményei, illetve a levelezőlapok ábrázolásai miként tükrözik az uralkodó osztály történelemszemléletét. A tanulmány készítésekor elsősorban a gyűjtemény magyar vonatkozású anyagára támaszkodtam, de a fellelhető szakirodalom alapján esetenként szélesebb körű kitekintésre is lehetőség nyílt.

A történelmi témájú lapok három fő csoportra oszthatók: 1. a történelmi évfordulókra kiadott alkalmi levelezőlapok, amelyek rajzaikkal és feliratokkal emlékeztetnek az eseményre; 2. a történelmi eseményeket, jelentős személyiségeket (államférfiak, hadvezérek) ábrázoló festmények, grafikák; 3. a XIX. század utolsó éveitől jellemzőek az eredeti fényképfelvételről vagy plakátról készített, illetve propaganda célból alkotott eredeti rajzokkal illusztrált levelezőlapok.

1896-ban ünnepelte az ország a honfoglalás, a magyar államiság ezredik évfordulóját. Az eseményre a magyar posta megjelentette az első levelezőlap-sorozatot, amely lapjai között történelmi témájúak is vannak. Ezek jól tükrözik a „boldog békeidők” hangulatát, és az uralkodó történelemszemléletnek megfelelően a szinte jelképes dicső

1. A képes levelezőlap történetéhez L.: *Файнштейн, Э. Б.*, 1976.; *Тагирин, Н. С.*, 1978.; *Petercsák T.*, 1977. 1983.; *Verner M.*, 1964.; *Erős L.*, 1985.

nemzeti események jelennek meg a levelezőlapokon: Árpád a vezérekkel; Szent Asztrik apát átnyújtja a koronát Szent Istvánnak; Nagy Lajos; Hunyady János; Rákóczi Ferenc bevonulása Munkácsra. A kiegyezést követő politikai konszolidációt tükrözi és az egységes Monarchia-gondolatot sugallja az a képeslap, amelyen a trónörökös kezében tartó Mária Teréziának életüket és vérüket ajánlják a magyar nemesek, illetve az, amely Ferenc József királlyá koronázását ábrázolja. A millennium történelmi hangulata, az évforduló szelleme és a szervezők által kiírt pályázatok hatására a művészek nagyszámú történelmi témájú festménnyel jelentkeztek az ezredéves kiállításon. Ezek a képek túlnyomó részben történelmünk ünnepélyes jeleneteit ábrázolják. Nem Madarász Viktor és Székely Bertalan drámai hangulatú képeihez hasonlók, hiszen ennek a korszaknak az optimista jellege a múlt derűsebb, biztatóbb epizódjait kívánta megörökíteni. Ebben a szellemben készültek levelezőlap-reprodukciók is a legsikeresebb, legnépszerűbb festményekről, pl. Koroknyai Ottó: Mátyás király Bécs előtt vagy Dudits Andor: II. Rákóczi Ferenc az ónodi országgyűlésen. A millenniumi eszmét jól kifejezte a Feszty-körkép, a „A magyarok bejövetele” és ennek egyes részletei – Árpád fejedelem és kísérete (1. kép), Áldozat, Nőrablás stb. – nagy számban jelentek meg képes levelezőlapokon. Ugyancsak kiadták Munkácsy Mihály Honfoglalás című festményének reprodukcióit is.

A századforduló éveiben a nagy nemzeti események évfordulóihoz kapcsolódóan adtak ki képeslapokat a törökellenes harcokról [Tornai: Hunyadi János halála; Székely Bertalan: Zrínyi kirohanása (2. kép), Egri nők]. Az 1848/49-es forradalomról és szabadságharcról már az 50. évfordulón több képeslapsorozat emlékezik meg. Ezek jellemző módon annak szabadságharc jellegét hangsúlyozzák. Divald Károly 1899-ben 24 lapon ábrázolja a főbb eseményeket. Az 1848/49-i Kossuth Múzeum is egy 24 lapos sorozatot jelentetett meg ekkor.² Az aradi vértanúk emlékére 1899-ben Aradon adták ki az első olyan képeslapot, amely az emlékművet és a kivégzett 13 tábornokot ábrázolja. Ezt még több hasonló lap követte. Az Athéneum Rt. jelentette meg a XX. század elején a „Jelenetek Kossuth Lajos élete történetéből” címet viselő színes fametszetsorozatot. Olyan képeslapokat is ismerünk, amelyek az illusztrációk mellett a Nemzeti dal vagy a Föltámadott a tenger című Petőfi-versek részleteit is közlik. A század végén az 1848-as forradalmak 50. évfordulóján Németországban került forgalomba egy sorozat „Zur Erinnerung an die Ereignisse d. Jahres 1848” címmel. A többszínnyomású lapokon Robert Blum, Kossuth Lajos és Karl Marx arcképeit, valamint frankfurti, bécsi, manheimi forradalmi megmozdulásokat ábrázolnak.³

1903-ban és 1906-ban a Thały Kálmán nevével jelzett kuruc romantika szellemében jelentek meg a II. Rákóczi Ferenc fejedelem életét és a szabadságharc főbb eseményeit feldolgozó lapok. Képeslap készült többek között Thököly Imréről és Zrínyi Ilonáról, Rákóczi borsi szülőházáról, bécsújhelyi meneküléséről, elfogatásáról. Számtalan portrét is kiadtak a fejedelemről, amelyek általában a Mányoki-festmény rosszul sikerült másolatai. Levelezőlap ábrázolja az 1703-as beregszászi zászlóbontást, a fejedelem munkácsi bevonulását, a mecenzéfi kurucokat, kuruc-labanc csatajeleneteket és a szabadságharc jeles hadvezéreit. 1903-ban Nyulászi Béla adta ki Kassán azt a grafikai lapot, amelyen II. Rákóczi Ferenc látható katonái körében, a kép alatti kotta pedig a Rákóczi-induló első két sorának a dallamát közli.

A századfordulón a korabeli politikusok közül Deák Ferencről és Tisza Istvánról készült a legtöbb képes levelezőlap. A monarchia vélt egységét szimbolizálják és a jó király eszményét táplálták azok a lapok, amelyek Ferenc József uralkodásának 50. és 60. évfordulója alkalmából tízezerszámba jelentek meg (3. kép).

2. Látóképeslevelező-lapok 1899. 3. sz. 5, 14.

3. *Erős L.*, 1985. 15.

1. kép. A Feszty-körkép részlete: Magyarok bejövele
 Magyar Sokszorosító Műipar Rt. kiadása. Budapest 1910
 (Lónyainé Nagy Éva reprodukciói)

A századforduló éveiben lett a képes levelezőlap az agitáció, a választási propaganda egyik jelentős eszköze. Magyarországon az 1901-es választások előtt kerültek piacra azok a levelezőlapok, amelyek a jelöltek arcképét, nevét, hazafias vagy párt jelképeket, illetve választási jelszavakat tartalmaztak (4. kép). Az Athéneum két színes lapot adott ki Kossuth Lajos és Petőfi Sándor képével, akik a „Szabadság, testvériség, egyenlőség” lobogóját tartják, valamint a lapon a Kossuth-nóta és a Talpra magyar első versszakai is olvashatók. Klökner József székesfehérvári kiadó levelezőlapjai a jelölt arcképét üdvözlő és zászlókat lobogtató választókat ábrázolnak. A kép bal sarkában az új országház látható. A jelölt nevét egy nemzeti színű lobogóba írták: pl. „Éljen Gróf Apponyi Albert, Jászberény Szabadelvű képviselő jelöltje.”⁴ Érdekes a Tisza István megválasztását propagáló képeslap. A jelölt fényképe egy ovális virággirland keretben jelenik meg. Mellette a stilizált magyar címer és a korona, valamint az igasságot jelképező kétkarú mérleg karddal. A lap alsó részébe még a szavazásra buzdító propaganda szöveget is nyomtatott a Belvárosi Szabadelvű Párt (5. kép).

A képes levelezőlapot azonban nemcsak az uralkodó osztály pártjai, de a munkásosztály, a szociáldemokrata pártok is felhasználták. Németországban 1901 és 1910 között a lipcei Richard Lipinski kiadóvállalat több olyan május elsejei üdvözlőlapot készített, amelyek a szocialista propaganda céljait szolgálták. Rajzuk, szövegük általában a nyolcórás munkaidőt követeli. Némelyik lapon munkások vonulnak a városból a szabadba vörös zászlókkal, és azokon három hatalmas nyolcas szám látható. Mások

4. A Képes Levelező-lap 1901. 43.

2. kép. Szigetvári képeslap. Corvina könyvnyomda kiadása
Szigetvár. 1899

3. kép. Jubileumi képeslap I. Ferenc József uralkodásának 50. évfordulójára
H. Nachbargauer kiadása. Wien-Währing. 1898

4. kép. Választási korteslap. XX. század eleje

5. kép. A Belvárosi szabadelvű párt választási propaganda lapja Blau József kiadása. Budapest, 1905

a zászlók helyett a munkásegységre, a szervezkedésre felhívó táblát visznek. A tömeget többnyire a szabadságot jelképező frígiai sapkás nő vagy férfi vezeti. A munkások mellett néha parasztok és nőalakok is feltűnnek, ugyanis a nőmunkások szervezése abban az időben kezdett fellendülni. Több képen a felkelő nap ragyogja be a tájat, és fényesen emelkedik a gyárkérmények fölé. Készültek olyan lapok is, amelyeken a munkásmozgalom vezetőinek – Marx, Engels, Lassalle, Bebel – portréi láthatók. Ezek a lapok Magyarországra is eljutottak, és hatással voltak a hazai munkásságra.⁵

1900-ban egy Zürich melletti kisváros szociáldemokrata pártja sajátos választási képeslapot készíttetett. A kép jobb felső sarkában a szocializmus jelvénye látható, a bal sarokban pedig a tőke szimbóluma. Középen áll a városháza, amint azt a szocialisták elfoglalják. A lapra a jelölt nevét is rányomtatták.⁶

Oroszországban az 1905–1907. évi első polgári forradalom idején jelentek meg a forradalmi szervezetek propagandisztikus képes levelezőlapjai. Ezeken a nagy francia forradalom vezető alakjait, az utópista szocialistákat, a tudományos szocializmust megalapozó Marxt, Engelst, az orosz forradalmi demokratákat (Herzen, Csernyisevszkij) ábrázolták. Képeslapokon terjesztették az Internacionálé, a Marseilles és más forradalmi dalok szövegét. Érdekesek Csemadonov szatirikus rajzai, amelyekkel kigúnyolta a cári hatalom pilléreit – a kormányzókat, az egyházat, az akkori orosz parlamentet –, az agrárkérdés cári megoldását. Meg kell említeni Orlovskij lapjait az 1905. december

5. Kővágó S., 1979. 575.

6. Látóképeslevelező-lapok 1900. 1. sz. 6.

6. kép. Bíró Mihály háborúellenes képeslapja
Népszava könyvkereskedés kiadása.
Budapest, 1912

pénzt elnyelő katona és az embereket az ágyúba lapátoló katonaruhás halál. Ez utóbbi a híres „ágyúöltelék-plakát”-ról készült 1912-ben, a monarchiának Szerbia elleni első mozgósításakor (6. kép).

Az első világháború idején a háborús uszítás és a harcra buzdítás eszköze volt az akkor rendkívül divatos képeslap. A „Mint az eseménygazdag idők emlékére” címet viselő képeslap Ferenc Józsefet mutatja, amint híres kiáltványát írja, és közli a „Népeimhez” kiáltvány szövegét is (7. kép). Rengeteg osztrák és magyar képeslap jelent meg a népeiért és hadseregéért imádkozó királyról. A jó király eszményét terjesztették a nép között azok a lapok is, amelyek a sebesülteket meglátogató Ferenc Józsefet ábrázolták. A háborús propagandát szolgálták a nemzeti színű zászlós lapok (8. kép), a Szózat kezdő soraival vagy a Kossuth-nóta aktualizált változatával. A rajzos színes lapok rohamozó katonái az osztrák, magyar és német csapatok hősiességét voltak hivatva illusztrálni. A bátor magyar bakával szemben mindig az ijedt arcú ellenséget ábrázolják (9. kép). Mindig csak a győzelmes harcokról készültek ilyen lapok: pl. Visszavert olasz támadás Isonzónál; Hindenburg tábornok serege tönkreveri az oroszokat; Egy szerb üteg meghódítása. Ezeknek a képeslapoknak az ellentéte pl. az elesettek sírjáról Michowban készült megrázó felvétel.

A háborús lapok álhumanizmusának tipikus példája az, amelyen az ellenséges katonák megadják magukat, s a kép alatti vers az alábbiakra inti a magyarokat:

„A dicső nagy küzdelemben
Ember harcol ember ellen;

7. Тагшин, Н. С., 1978.

8. Erős L., 1985. 19.

7. kép. Képeslap I. Ferenc József kiáltványával. 1914

*Ha az ellen kegyelmet kér:
Ne ölj! Légy jó, érző testvér!”*

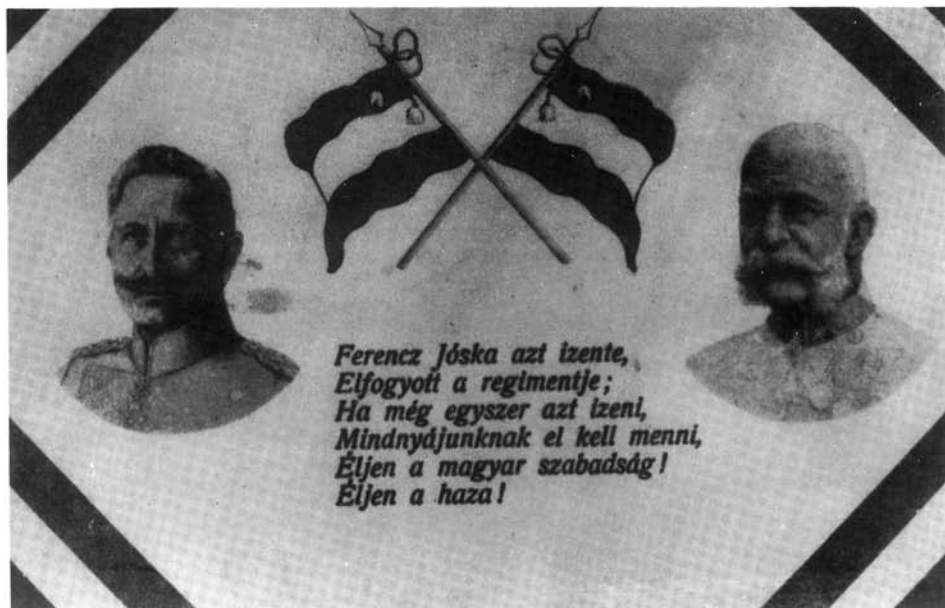
Azt a katonát, aki a fronton harcolt és naponta vásárra vitte a bőrért, aligha vigasztalták a következő szöveggel megjelent képeslapok:

*„Ki halálát a harctéren lelte,
Az Égbe száll, mennyországba lelke.”*

Ugyanakkor kiadtak olyan dokumentumszerű képes levelezőlapokat is, amelyek eredeti fényképfelvételek alapján ábrázolják a háborús hadszíntereket, a tüzéséget. A képeslap történetében új momentum, hogy ezek zöme a háborús hadifénykép kiállítások felvételeiről készült, és a Hadiségélyező Hivatal kiadásában jelent meg. Az így befolyt jövedelmet az elesettek özvegyeinek és árváinak a megsegítésére fordították. Ilyenek pl. a Hoffman cs. és kir. altábornagy hadcsoportját ábrázoló lapok: 32-es vadászok árkai a Strypa mellett, Gázló Kalne mellett, Elesettek temetése; Repülőgép üldöző autóágyú; József főherceg a fronton kitünteti a fehérvári honvédeket; Legénység átkelése a vizen mentőkészülékkel.

A Pesti Hírlap több, korábban az újságban megjelent térképet külön is kiadott levelezőlapon a háborús frontvonalak állásáról. Az egyik német képeslap Európa új térképét ábrázolja, amelyet a „hármastant” alakított ki, és német beállításban tükrözteti az antant hadicéljait. A lap érdekessége, hogy az egyes országok a jelképként is emlegetett állatok alakját veszik fel, pl. Anglia egy oroszlánra, Norvégia jegesmedvére, Oroszország egy medvére hasonlít (10. kép).

A központi hatalmak egységét szimbolizálták a Vilmos császár és Ferenc József arcképével megjelent levelezőlapok. A „Hetenkettő ellen” feliratú képeslap Vilmos és Ferenc József mellett az antanthatalmak uralkodóinak és vezetőinek – II. Miklós orosz cár, V. György angol király, Poincaré francia elnök, Nikita Montenegro királya,

8. kép. Első világháborús propaganda képeslap. 1915

Péter szerb király, I. Albert belga király és Yoshihito japán császár – fényképét közli. Más képen Ferenc József és Vilmos császár a török uralkodó társaságában látható országaik címerével és katonáikkal, valamint az „Egyesült erővel” felirattal. Az antant-hatalmak elleni harcra buzdítottak az olyan lapok is, amelyeken a német, osztrák, magyar és török katonák együtt indulnak rohamra a „Vállvetve győzni fogunk” jelszóval.

1914–1918 között az ünnepi üdvözlőlapok egy része is háborús jelképeket ábrázolt (11. kép). Egy 1915-ös újévi lapon a havas tájban az 1915-ös évszám látható, s ebbe montírozták a német és az osztrák uralkodóház tagjainak a fényképét. A német haditechnika fölényét szuggerálták a harcoló katonákba és a háttország népébe az újévi üdvözlőlapként használt háborús kártyák. Pl. az egyik 1915-ben készült képes levelezőlap egy 42-es ágyút ábrázol két katonával, s ehhez az alábbi szöveget nyomtatták:

„Karjainkban erő duzzad,
Szívünkben láng még ég
Meghozza a 42-es
Új évre a békét!”

A háború alatt ezerszámra jelentek meg azok a giccses üdvözlőlapok, ahol a frontra induló vagy már a fronton őrségben álló katonát láthatjuk, aki ott is a családjára, szerelmére, illetve a falujára gondol. A képen természetesen a maga elé képzelt nő arcképe vagy a falurészlet is szerepel (12–13. kép). A hatást az ilyen stílusú „versek” is fokozták:

„Édes szívem, isten veled!
Őrizd meg hű emlékemet!”

„Hű katona, hű szerető
De nagy boldogság e kettő.”

9. kép. Emlék az 1914/15-ös világháborúról
Konrad János kiadása. 1915

10. kép. Térképes lap az első világháború idejéből
G. Adolf Seidentopf kiadása. Berlin-Pankow

11. kép. Első világháborús újrési üdvözlőlap

12. kép. Első világháborús üdvözlőlap. 1917

„A míg itt őrségben állok
Gondolatban nálad vagyok
Ha győztesen visszatérek
Azután csak érted élek.”

Még be sem fejeződött az első világháború, amikor Oroszországban győzött a proletariátus forradalma. Már az 1917. évi februári forradalom idején megjelentek azok a karikatúrisztikus képeslapok, amelyek üdvözlölik az önkényuralom bukását. Az egyik gyászkeretes lapon két puska alatt fekete kereszt van és az alábbi szöveg olvasható: „Mélységes örömmel értesítjük a hozzátartozókat és ismerősöket, hogy az önkényuralmi rendszer hosszas és súlyos betegség után 1917. február 27-én elhunyt. A Szabad Oroszország polgárai.”⁹

Minőségileg teljesen új politikai célok érdekében mozgósítanak, és a széles néptömegek érdekeit fejezik ki a szovjet levelezőlapok. Az elsőt 1917. november 19-én adták ki Petrográdban, s ez a forradalmi harcokban október 28–30. között elesett hősök temetését ábrázolja. 1917 végén jelent meg az első levelezőlap Lenin arcképével. Részben már ebben az évben több lapot is kiadtak a francia forradalomról, majd ezeket a nagy októberi szocialista forradalomról készített képeslapok követték. Az első évek szovjet képeslapjain megtaláljuk a II. Internacionálé és a bolsevik párt népszerű vezetőinek arcképét. Az októberi forradalom első évfordulóján már egy képeslapsorozat is készült, és ezek a lapok többek között az első szovjet emlékműveket mutatják be.

9. Тагшин, Н. С., 1978. 55. 28. kép.

13. kép. Első világháborús üdvözlőlap, 1918

A polgárháború idején a képeslapok illusztrációikkal és felirataikkal a szovjethatalom megvédésére buzdítanak. Az első állandó szovjet képeslapkiadók a Vörös Hadsereg agitációs és propaganda szervei voltak. Megjelentek az éhség elleni küzdelemre felhívó képes levelezőlapok is, és ezek jövedelméből az éhező volgai gyerekeket segítették.¹⁰

Az 1918-as magyar polgári demokratikus forradalom és az 1919-es Tanácsköztársaság eseményeit, személyiségeit a korabeli kiadású lapok jelenítik meg. Filatéliai szempontból is értékes Károlyi Mihály „magyar népministerelnök” fényképét közlő lap, amelyen a „Magyar köztársaság 1918. november 16. Budapest.” feliratú alkalmi bélyegzés van. Tolnai Világlapja egy-egy képeslapot jelentetett meg a polgári kormány és a forradalmi kormányzótanács tagjainak fényképeivel, és ez utóbbi hátoldalán a „Világ proletárjai egyesüljetek” jelszóval (14. kép).

A Tanácsköztársaságot követő fehérterror szörnyűségeit leplezik le az 1919-ben emigrált Bíró Mihály rajzai. A művész a Horthy-ellenforradalom rémtettei feletti elkeseredését és gyűlöletét rajzmappában örökítette meg. E rajzokról a bécsi Arbeiter Buchhandlung képes levelezőlapokat készített, amelyek a cenzúra éberségét kijátszva Magyarországra is eljutottak. Néhány lap címe a sorozatból: Házkutatás fehér módra; Orgoványi erdőben; Hajmáskér felé; Vitéz Nagybányai Horthy Miklós, Magyarország kormányzója leköpi áldozatait.

A két világháború közötti évtizedekben a képes levelezőlapokat az irrendenta, revíziós külpolitikai célok szolgálatába is állították (15. kép). Százegzerszámra jelentek meg a Trianon előtti Magyarország térképét és a „Csonka-Magyarországot” együtt

10. Тагрин, Н. С., 1978. 58.

14. kép. A Magyar Tanácsköztársaság kormányzótanácsa Tolnai Világlapja kiadása. Budapest, 1919

ábrázoló lapok. A külföldiek rokonszenvének és támogatásának megnyerését célozták azok a képeslapok, amelyeken a Magyarországtól elcsatolt területek arányában „megcsonkított” Angliát, Franciaországot vagy az Amerikai Egyesült Államokat ábrázolják (16. kép).

A német képeslapkiadás a náci hatalomátvétel után a hitleri propagandagépezet szolgálatába állt. A müncheni Hoffmann kiadó lapján Nagy Frigyes, Bismarck és Hindenburg portréja mellett a negyedik Hitleré. Az antifasiszták képeslap formájában is terjesztették egész Európában John Heartfieldnek „A bírák bírója” című fotómontázsát, amelyen a Reichstag-per két főszereplője látható: az óriás vádlott, Dimitrov és a pöttömnyi vádló, Göring. Azokat a falragaszokat is reprodukálták, amelyeken Zilzer Gyula ismert rajza látható az embereket taposó gázmaszkos náci szörnyeteggel. Ezeket a lapokon több nyelven jelent meg „A fasizmus háborút jelent” felirat. A lapok árusításából befolyt összegeket az üldözött antifasiszták segélyezésére fordították. A spanyol polgárháború idején képeslapokat adtak ki a köztársaságiak Dolores Ibarruri „No pasaran!” (Nem törnek át!) jelszavával.¹¹

A magyar revizionista külpolitika sikerét is jelentették a bécsi döntések. Képes levelezőlapokat is kiadtak az ekkor visszacsatolt területek nagyobb városaiba – Komárom, Kassa, Kolozsvár, Szabadka – történt ünnepélyes bevonulások alkalmából. A Tolnai Világlapja 350 ezer levelezőlapot nyomtatott, és ingyen osztogatta újságolvasóinak a Felvidék visszacsatolása után. 1941 márciusában a Magyar Filmiroda képeslap-sorozatot bocsátott ki abból az alkalomból, hogy a Szovjetunió visszaadta az 1848/49-es szabadságharc zászlóit, jelezve, hogy nincs támadó szándéka Magyarország ellen. Magyarország azonban 1941. június 27-én hadat üzent a Szovjetuniónak.

A második világháború idején megcsappant az érdeklődés a képeslapok iránt, és nem volt olyan propaganda szerepe, mint az első világháborúban. Németországban a „Herrenvolk” vezetőit, hadvezéreket, pilótákat, ejtőernyősöket és tengeralattjárók kapitányait népszerűsítették a lapok. Többségük nem fénykép, hanem rajz alapján készült. Nem hiányoztak azonban az új rendet dicsőítő és az ellenfeleket gyalázó, uszító jellegű kiadványok sem. A háború jellegével – a hátszág totális részvétele – nem fért össze a szentimentális témaválasztás (pl. búcsú a frontra induló katonától), amely az első világháborúban annyira kedvelt volt. Előtérbe kerültek viszont a mozgósító jelszavas kiadványok.¹²

11. Erős L., 1985. 25–26.

12. Erős L., 1985. 27.

Imperialista fávává. — Imperialista fávává. — Ez a fávává imperialista.

15. kép. Imperialista fáváók.
Képeslap Haranghy Jenő rajzával. 1919

CITIZENS OF THE U. S. A.:
Would you accept this peace?
It would be the same which was forced upon Hungary!

16. kép. Irredenta képeslap.
Magyar nemzeti szövetség kiadása
Budapest, 1920-as, 1930-as évek

A Szovjetunióban a plakát mellett a képes levelezőlap is a politikai agitációt, a fasiszta támadók elleni harcot segítette. Megörökítették a háború hőseit és a harci eseményeket. Meghatóak a leningrádi blokád 900 napja alatt megjelent képeslapok. A 800 lapból mintegy 400 a honvédelem témáját dolgozza fel. Ezek dokumentumfotók és az ellenség rajzos karikatúrái, de a frontköltők versei és harci dalok is szerepeltek a kitartásra buzdító levelezőlapokon.¹³

Angliában többnyire a hátszág problémái jelentek meg a képeslapokon a hagyományos brit humor felhasználásával. Így az élelmiszerjegyek, az elsötétítés, a gázmaszkok éjjel-nappali viselése, a boltok előtti végtelen sorok, kémek található témaként. Az Egyesült Államokban a háborús kötvények vásárlását és a repülőgép-, valamint a hajógyártás ütemének fokozását szorgalmazták a hivatalos szervek által kiadott képeslapokon.

A francia kiadók gyorsan reagáltak Párizs 1944 augusztusi felszabadulására. Eredeti fényképfelvételek alapján jelentettek meg sorozatot a fontos eseményről. A szövetségesek a náci haláltáborok felszabadítása után adták ki a koncentrációs táborokat, a gázkamrákat, az életbenmaradottakat bemutató lapokat. Az ezekből befolyt összeggel a túlélők segélyalapját támogatták.¹⁴

A második világháború idején Magyarországon már korántsem volt olyan propaganda szerepe a képeslapnak, mint korábban. A háború utáni újjáépítés érdekében

13. Таггин, Н. С., 1978. 63.

14. Erős L., 1985. 28.

17. kép. Az „Újjáépítjük Magyarországot” sorozat képeslapja Magyar Központi Híradó Rt. fényképsokszorosító üzeme. Budapest, 1945–1946

18. kép. A Magyar Köztársaság kikiáltása és Tildy Zoltán elnökké választása után kiadott képeslap Magyar Központi Híradó Rt. fénykép-sokszorosító üzeme. Budapest, 1946

19. kép. A Magyar Kommunista Párt választási propaganda lapja. 1947

20. kép. Várkonyi Zoltán a Magyar Kommunista Párt választási propaganda lapján 1947

viszont komoly mozgósító hatása volt. Zádor István grafikai sorozaton, Blaski János festőművész pedig festményeken örökítette meg a felrobbantott Duna hidakat és a romos Budapestet. Ezekről már 1945/46-ban képes levelezőlapokat is készítettek. A Magyar Újjáépítési Minisztérium több sorozatot is kiadott a romba döntött fővárosról, pl. „A fasiszta hordák pusztítása fővárosunkban.” Az „Újjáépítjük Magyarországot” sorozat fotólapjain együtt ábrázolják az eredeti állapotú és a lerombolt budapesti épületeket. A lapok feliratai és agitatívák, mozgósító hatásúak voltak: „Ezt hagyták maguk után”, „Ez a német terroristák módszere”, „Lerombolta a faszizmus, felépíti a demokrácia” (17. kép), „Romokból új élet”, „Szebb lesz, mint volt”. A Szikra Rt. kiadásában megjelent sorozat a hidak újjáépítését dokumentálja, s ezeken gyakran Gerő Ernő, a „hídverő miniszter” képe is látható. Fotólap örökíti meg az elsőként újjáépített Kossuth híd megnyitását 1946. január 18-án.

Képeslap jelent meg Magyarország felszabadulásának első évfordulóján is. Ez egy tömeggyűlést ábrázol, s e fölé montírozták Kisfaludi Stróbl Zsigmond felszabadulási emlékművének modelljét. Fotólapon láthatjuk a Magyar Köztársaság 1946. február 1-jei kikiáltásának eseményeit is (18. kép).

A Magyar Kommunista Párt is a választási propaganda egyik eszközének tekintette a képes levelezőlapokat. 1947-ben a Szikra Rt. több rajzos, feliratos képeslapot adott ki a következő jelszavakkal: „A kisember tulajdona szent. Fizessenek a gazdagok. Szavazz a MKP-ra!” (19. kép), „Elegend van a drágaságból? Szavazz a MKP-ra!”; „Rákóczi, Kossuth, Petőfi szellemében megvédi hazánk függetlenségét a Magyar Kommunista Párt.” Ekkor jelentek meg olyan lapok is, amelyek felvonuló tömeg képe alatt

21. kép. Kulákellenes lap.
Művészeti Alkotások 5. sz. fiók kiadása
Budapest, 1950-es évek eleje

egy megzenésített, a választásra buzdító vers kottáját közlik. Több jeles színész arcképét is kiadták (pl. Várkonyi Zoltán, Básti Lajos aláírásukkal) és az alábbi üdvözléssel: „Meleg szeretettel küldöm a Magyar Kommunista Párt szavazóinak” (20. kép).

Az 1950-es évek elején jellemzőek a beszolgáltatást segítő kulákellenes fotólapok (21. kép), illetve a kommunista falujárók tevékenységét és a nagy építkezéseket (Sztálinváros, Inota) propagáló illusztrált levelezőlapok. A személyi kultusz éveiben Rákosi Mátyás arcképe nemcsak a hivatalok falán függött, de a képeslapokon is megjelent. A tömeggyűlések primitíven megrajzolt kompozícióiban az egyetlen nem kedélyes stílusú motívum a karikatúra-figurák fölé fényképről reprodukált bölcs vezér arcképe.

A képeslapok minden érdekes eseményről beszámoltak. Levelezőlapot adtak ki a királyi hadgyakorlatok, helyi és országos események, új létesítmények felavatása, de még természeti katasztrófák alkalmából is. A Képes Levelező-Lap

című újság 1899-es számában közölt meghatározás szerint „alkalmi levelezőlapok alatt olyan lapokat értünk, amelyek egy bizonyos jelentős alkalommal (ünnepély, jubileum, kiállítás stb.) lettek kiadva, s ezt a cselekményt, tárgyat vagy személyt képpen ábrázolják.”¹⁵

Történelmének kezdetén a képeslapnak hírközlő szerepe is volt, és a kiadóknak érdekében állott, hogy az események után minél hamarabb megjelenjenek az alkalmat ábrázoló levelezőlapok. A gyorsaságra jellemző, hogy amikor II. Vilmos császár 1903. június 20-án Hamburgba látogatott, már az esti díszvacsorán megkapta az egész napi programját megörökítő képes levelezőlap-sorozatot. Ferenc József berlini látogatásakor az 1900. május 4-i eseményekről készült levelezőlapok a következő napon forgalomba kerültek.¹⁶

Már 1899-ben nagyon keresettek voltak azok a kártyák, amelyeket egy élelmes vállalkozó, Dreyfus szabadulásakor megjelentetett. A lap Dreyfus szabadulását ábrázolja és közli Zola, valamint Labori arcképét is.¹⁷ Az 1899-es párizsi világkiállítás egyik szenczációja volt az akkorra megépített Eiffel-torony. A Figaro ebből az alkalomból egy képeslapot jelentetett meg az építményről. A dolog érdekessége, hogy a lapot a torony lábánál felállított ideiglenes nyomda készítette, és a látogatók a közelben működő alkalmi postahivatalból el is küldhették.

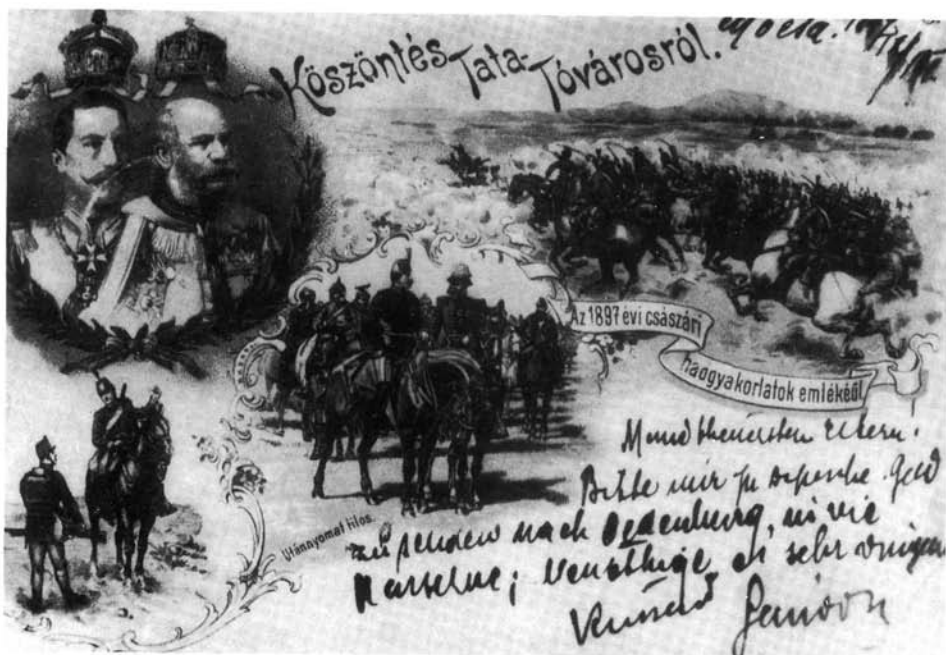
A német posta 1900. január 1-jén a „XX. század első napjára” egy alkalmi képeslapot adott ki kétféle példányban. Sikerét jól érzékelteti, hogy a készlet két óra alatt elfogyott.¹⁸

15. A Képes Levelező-lap 1899. 2. sz. 17.

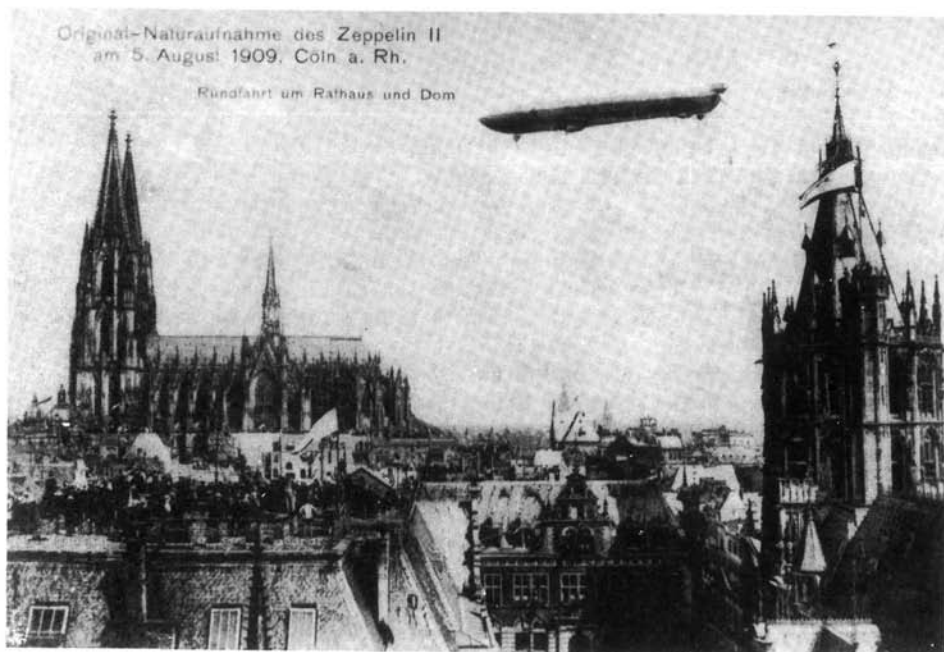
16. A Képes Levelező-lap 1900. 53.

17. Látóképeslevelező-lapok 1899. 4. sz. 2.

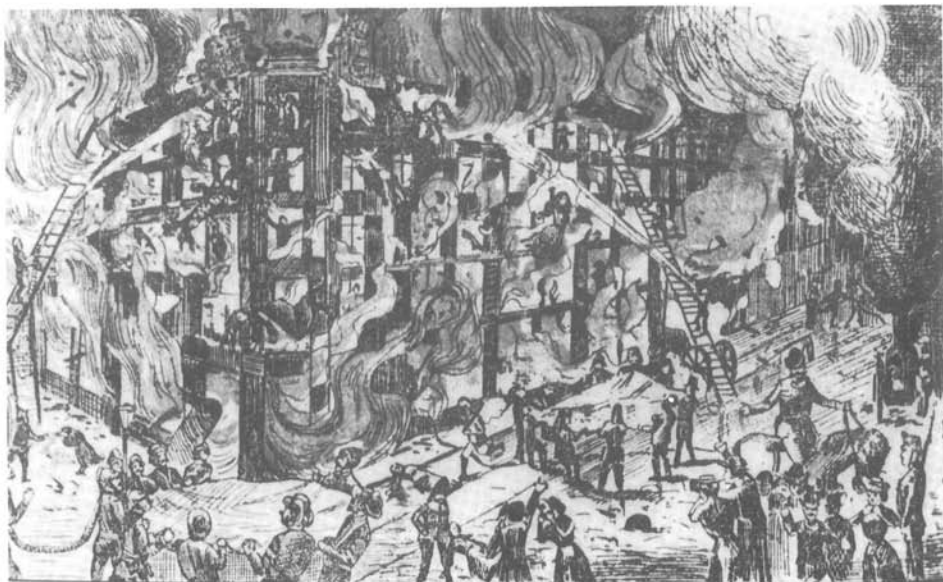
18. A Képes Levelező-lap 1900. 17.

22. kép. Alkalmi képeslap az 1897. évi tata-tóvárosi hadgyakorlatokról

23. kép. A Zeppelin II. léghajó a kölni Dóm felett 1909. augusztus 5-én. Heiss kiadása Köln, 1909

A Párisi aruház égése 1903 Augusztus 24-én.

24. kép. Képeslap a budapesti Párisi Áruház égéséről
Bíró Albert kiadása. Budapest, 1903

Ausztriában és Magyarországon a századforduló évtizedeiben nagyon divatosak voltak a császári család tagjainak katonai szemléiről és a hadgyakorlatokról készített levelezőlapok. Az első magyar alkalmi képeslapok egyikét az 1897. évi császári hadgyakorlatok emlékére adták ki, és a katonai jelenetek mellett Ferenc József és Vilmos császár arcképét is közli (22. kép). A népszerű Erzsébet királyné halála után csak Magyarországon 21 féle képes levelezőlap jelent meg.¹⁹ Nem célunk számba venni a királyi családhoz fűződő összes alkalmi levelezőlapot, ezért csak néhány példát említünk a század elejéről: a király 1900. évi pozsonyi látogatása, a spanyol királyi pár 1908. októberi budapesti látogatása, IV. Károly magyar királlyá koronázása 1916. december 30-án.

Számtalan képeslap készült országos és helyi vonatkozású események, nagy építkezések és új létesítmények felavatása alkalmából. Sokszor egy-egy eseményről csak a levelezőlapokon lévő illusztrációk maradtak fenn. Ezek az építkezést vagy az átadott objektumot ábrázolják legtöbbször eredeti felvételek alapján. Képeslapot adtak ki többek között az „Erzherzog Friedrich” hajó átadásáról Triesztben (1904. április 30.); a Zeppelin II. léghajó Köln fölötti bemutató repüléséről (1909. augusztus 5.) (23. kép); a Borsodi Szénbányák Rt. barcikai központi villanytelepének felavatásáról (1923. május 20.); a hajdúszoboszlói hőforrás kitöréséről (1925. november); a lillafüredi nemzetközi fürdőügyi kongresszusról (1937. október 7–14.). Sporttörténeti szempontból is érdekesekek a nagyobb versenyeket, találkozókat megőrkítő vagy az olimpiák alkalmából kiadott képeslapok. Ilyen pl. az 1898-as aradi tornaversenyéről készült levelezőlap,

19. A Képes Levelező-lap 1899. 65.

de egy-egy képeslapot is megjelentettek három angol klubcsapat 1901. áprilisi budapesti mérkőzéseiről. A Sunderland-FTC 1913. május 4-i találkozója után kiadott lapon a fénykép azt a pillanatot örökíti meg, amikor Richardson fejesét Schlosser faultja akadályozza meg. A Tolnai Világlapja 1936-ban 100 ezer lapot nyomtatott és osztott szét díjtalanul a berlini olimpia hat magyar aranyérmesének – Csák Ferenc, Lőrinc Márton, Elek Ilona, Csák Ibolya, Zombory Ödön, Kárpáti Károly – arcképével és a sportolókat ismertető szöveggel.

Ma is megdöbbenve nézzük a szerencsétlenségekről, természeti katasztrófákról az újságokban megjelent felvételeket. A századforduló éveiben nagy szenzációnak számítottak a szerencsétlenség nyomait bemutató képekkel kiadott levelezőlapok, melyeket az élelmes vállalkozók gyorsan és haszonnal eladhattak. Így fotólap készült az 1891. június 14-i vasúti katasztrófáról, amikor Münchenstein és Basel között egy híd leszakadt a rajta áthaladó vasúti szerelvényvel, és 71 ember meghalt. Egy olasz képeslap az Etna 1892. évi kitörését ábrázolja. A velencei Szent Márk tér épületének, a Campanilenak az összeomlása (1902. július 14.) után néhány nappal már megjelentek a romokat bemutató lapok. Egy olasz kiadó egész sorozaton örökítette meg a kétezer ember halálát okozó 1908. december 28-i messinai földrengés nyomait és a mentési munkálatokat. Amerikai fotóképeslap ábrázolja a Lorain tornádó 1924. június 28-i pusztítása során összedőlt épületeket.

A hasonló típusú magyar képeslapok közül kiemeljük a híres budapesti üzlet, a „Párisi Áruház” leégéséről megjelent darabokat. A századfordulón ez volt az igazi „mindent egy helyen” típusú áruház a fővárosban a Rákóczi út és a Kazinczy utca sarkán. 148 alkalmazottja volt és 1 millió 600 ezer korona értékű árukészlete, amikor 1903. augusztus 24-én rövidzárlat következtében kigyulladt és leégett az épület. A lángok között 14 ember halt meg. Az esetről természetesen azonnal több képeslap is megjelent. Az egyik lap a tűzvész előtt, a másik égés közben (24. kép), a harmadik pedig a lángok martalékvá vált épületet ábrázolja. Előfordul a millenniumi levelezőlap hátoldalára nyomtatott, vörösre színezett grafikus képeslap is az égő áruházzal. Groteszk az egyik ilyen lap jobb sarkába írt üdvözet: „Csókol Lajos. 903. IX. 23.”.

A kecskeméti könyvkereskedők is több képes levelezőlapot adtak ki az 1911. július 8-i kecskeméti földrengés nyomairól (25. kép). Egy 1916-os képeslap pedig együtt mutatja be az izraelita templomot a földrengés előtt, utána és helyreállítva. Megemlíthetjük még az 1900. április 8-i soproni árvízről, a szepesszombati (1911. augusztus 23.) és a balatoni (1914. május 11.) vasúti szerencsétlenségekről (26. kép), illetve a pozsonyi tűzvesztről (1913. május 17.) készült felvételeket. 1929-es példánya ismert a Dánosi csárda fotóját ábrázoló lapnak „Ez a híres Dánosi csárda” felirattal. A képeslap hátoldaláról megtudjuk, hogy itt 1907. VII. 17-én a cigányok bestiálisan kiirtották az egész családot.

25. kép. A kecskeméti izraelita templom a földrengés után. 1911

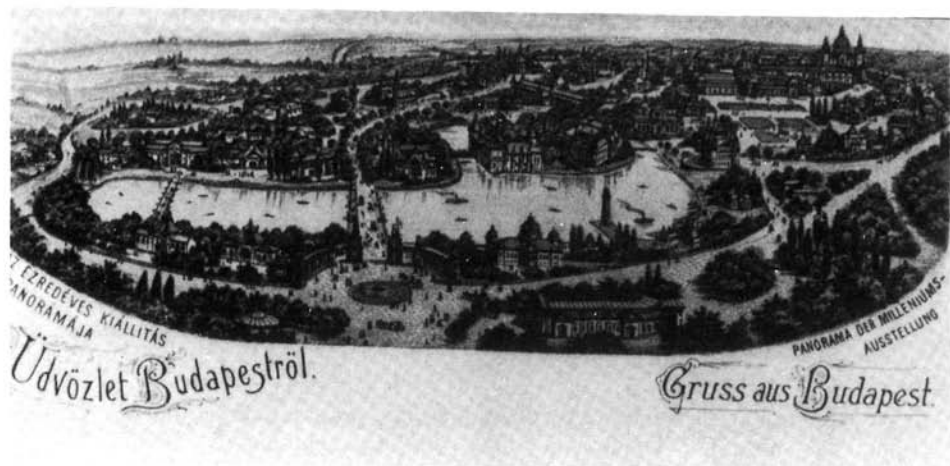
26. kép. Képeslap a balatoni vasúti szerencsétlenségről. 1914

27. kép. Képeslap az 1896-os berlini ipari kiállításról. Max Vogel kiadása
Berlin. 1896

28. kép. Az 1897-es frankfurti rózsakiállítás képeslapja. 1897

29. kép. Az ezredéves kiállítás panorámája. Eisler G. kiadása. Budapest

30. kép. Képeslap az 1904-es soproni ipari és képzőművészeti kiállításról
Gfisse H. kiadása. Sopron, 1904

bek között az 1894-es kaliforniai, az 1896-os berlini és nürnbergi, az 1897-es brüsszeli, hamburgi, lipcsei és majna-frankfurti, valamint az 1898-as bécsi (császári) jubileumi kiállításról. Különösen érdekes a frankfurti rózsakiállítás lapja, amely direkt módon aktualizál: a város képe mellett két hölgy látható, fejük helyén egy-egy rózsával (28. kép). Legnagyobb szabású az 1900. évi párizsi világkiállítás volt, amelyre a rendezőség 50 millió képeslapot rendelt egy poseni cégtől.²⁰ Ezek egy része litográfia, de sok a fotólap is. Fénykép alapján készült lapon láthatjuk például a boszniai és az angol nemzeti pavilon között emelt historizáló stílusú magyar kiállítási épületegyüttest.

A magyar posta az 1896-os millenniumi ünnepségekre jelentette meg az első magyar képeslaporozatot, amely 32 lapból áll. Ezek közül hat a kiállítást mutatja be színes fametszeteken és litográfiákon. A képek a főbejáratot, a II. főbejáratot; a történelmi főcsoport épületeit; a „renaissance” udvart; a gép- és közlekedési csarnokot; az iparcsarnokot és korszót; valamint a millenniumi falu részletét ábrázolják.²¹ Az ezredéves kiállítás panorámája magánkiadók képeslapjain is megjelent (29. kép).

Az 1896-os millenniumi kiállítást követően Magyarország vidéki városaiban is több ipari, mezőgazdasági és művészeti bemutatót rendeztek, s ezekre képes levelezőlapokat is kiadtak. A teljesség igénye nélkül hívjuk fel a figyelmet az alábbi lapokra: Mezőgazdasági és országos kiállítás Szegeden (1899); Nemzetközi ebkiállítás Budapes-

Már a XIX. század végén képeslaporozatok jelentek meg a világ nagy ipari vásáraitól és kiállításairól. Ezek nagy része metszeteken, ritkábban fotókon mutatja be a pavilonokat és a kiállítás panorámáját a látogatókkal. Gyakran a kiállítás specialitásaira utaló jelképeket is a képbe rajzolják vagy a város címerét, illetve jelképét, pl. az 1896-os berlini kiállítási lapon a medvét (27. kép). Az 1899-es pozsonyi ipari kiállítás alkalmi lapján az ipar géniusza látható vadvirágokkal övezve, mellette különféle ipari eszközök, közeppen pedig Pozsony város címere. A panorámakép mellett részletek is megjelennek a kiállításokról: csarnokok, pavilonok kívülről, bejárati kapuk, vendéglők. A belső részletek a múlt századi lapokon még szinte teljesen hiányoznak. A párizsi világkiállítások lapjai között a város jelképe, az Eiffel-torony gyakori motívum. Az 1910-es évektől már megjelennek a pavilonok belsejét, a kiállított termékeket ábrázoló lapok is. Ennek ellenére napjainkig a külső panorámaképek és csarnokfotók dominálnak e témakörben.

Amerikában az 1893-as chicagói világkiállítás alkalmából jelent meg az első képes levelezőlap. Képeslap készült több-

20. A Képes Levelező-lap 1900. 27.

21. Részletesen L.: *Petercsák T.*, 1983. 178–183.

ten (1900); Ipari és gazdasági kiállítás Makón (1901); Pozsonyi mezőgazdasági kiállítás (1902); Ipar- és képzőművészeti kiállítás Sopronban (1904) (30. kép); Hazai ipart ismertető kiállítás Kassán (1906); Pécsi országos kiállítás (1907); Budapesti nemzetközi kertészeti kiállítás (1910).

IRODALOM

A Képes Levelező-lap 1899., 1900., 1901.

Erős L.,

1985. Képeslapok könyve. Bukarest. 1985.

Файнштейн, Э. Б., 1976. В шире открытки. Москва. 1976.

Látóképeslevelező-lapok 1899., 1900.

Kövágó S.,

1979. Május elsejei képeslapok. Élet és Tudomány. 1979. 575.

Petercsák T.,

1977. Képes levelezőlap-gyűjtemény Szerencsen. A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei 16. 1977. 58–66.

Petercsák T.,

1983. Az első képes levelezőlapok. A miskolci Herman Ottó Múzeum Évkönyve XX. 1983. 171–188.

Тагрин Н. С.,

1978. Мир открытке. Москва, 1978.

Verner, M.

1964. Az első postai képes levelezőlap. Filatéliai Szemle 1964. 3. sz. 11–14.

GESCHICHTE, POLITISCHE PROPAGANDA, LOKALE EREIGNISSE AUF ANSICHTSKARTEN

(Auszug)

Grundlegender Faktor der weitverbreiteten Ansichtskarte ist neben der Funktion als Nachrichtenübermittler die Illustration. Die Geschichte der modernen Ansichtskarte beginnt dann, als für die Menschen in der Nachricht das Bild wenigstens genauso wichtig wird, wie der Text. Die mit Druckverfahren vervielfältigten und von der Post in Massen vertriebenen illustrierten Postkarten erscheinen in Europa in den Jahren um 1870.

Um die Jahrhundertwende vom 19. zum 20. Jahrhundert und am Beginn dieses Jahrhunderts tritt die Ansichtskarte auch noch als illustrierte Nachrichtenübermittlung auf. Die agilen Verleger hielten praktisch jedes Ereignis und jede Person von lokaler und landesweiter Bedeutung fest und ließen diese Ansichtskarten auf dem schnellsten Wege erscheinen. Mit der Entwicklung und der Verbreitung der Massenkommunikationsmittel und der bebilderten Zeitschriften hat diese Funktion der Ansichtskarten aufgehört zu existieren. Die alten Ansichtskarten spiegeln auf eigentümliche Weise die gesellschaftliche Atmosphäre ihrer Epoche wider. Die Charakteristik einer Epoche, ihren politischen und ideologischen Inhalt, ihre Lebensgefühle drücken oftmals solche peripheren Künste, unter die auch die Ansichtskarte gehört, viel genauer aus, als die sogenannten hohen Künste. Die oftmals naiven und kitschigen oder propagandistische übertriebenen Postkarten der vergangenen hundert Jahre geben eine ernstzunehmende Hilfe bei der nuancierteren Erkennung dieser Epoche.

Die Studie zeigt, basierend auf der Kollektion von großen kulturgeschichtlichem Wert des Zemplener Museums, wie die Ereignisse der Vergangenheit und der Gegenwart erscheinen, beziehungsweise wie sich in den Abbildungen der Postkarten die Geschichtsauffassung der herrschenden Klasse widerspiegelt. Der Autor hat in erster Linie das ungarische Material der Sammlung aufgearbeitet, aber aufgrund der erreichbaren Fachliteratur eröffnet sich auch von Fall zu Fall die Möglichkeit des weiteren Ausblickes.

Tivadar Petercsák